

Quatre streghe

Aquest vespre tenim trobada. En un parell d'hores les tindrè a les tres aquí... espero.

Em fa patir la Fiorina, que no s'acaba d'aclarir amb les dosis. Es fa un embolic amb les quantitats que ha d'afegir a la infusió... ai las! no cal que s'estiguin al llit un dia sencer! La darrera lluna va deixar la família en estat dorment fins l'endemà a migdia, que ni a pescar no va poder sortir, somnolent com va quedar, en Galvano. Ja li he dit molts cops que unes quantes flors de tarongí i camamil·la en infusió per a la mainada, i mitja cullerada de cascall de rosella al brou del marit, és suficient per a mantenir-los en els braços de Morfeu tota la nit, i que ens deixin estar una estona tranquil·les, fent la nostra feina. Ves! a veure si avui se'n sortirà millor.

Ja tinc els ratolins a la gàbia. Dotze, n'han quedat, després que el malpelat del gat se n'ha cruspit un parell. Dues estan prenys. Les reservaré per a altres provatures. Els tinc tots pesats: ronden dues unces cadascun. A més de sis rates ben fornides.

Ha anat bé, la cacera. La Petronilla me'n va portar cinc de casa seu, alguna de petita, però ja servirà. No sé com s'ho fa per a criar aquests animalons, si amb prou feines llencen deixalles, en aquella cuina, tan escassos com van de res per a ficar-se a la boca. I el tanoca d'en Manfredo marxa tot cofoi cap a mar cada matinada, sense sospitar les estratègies que la dona s'ha d'inventar per alimentar-los a tots.

Au va! Vaig a atiar el foc, que hi hagi bona brasa per fer les decoccions previstes.

Com a tasca per a avui, els he proposat de provar la dosificació de l'angèlica per descartar que tingui algun mal efecte en proporcions elevades. A més, ja és hora de familiaritzar-nos amb aquesta espècie tan aromàtica i selecta que en diuen canyella. Intueixo que té un cert efecte positiu per als trastorns urinaris. Ho vaig observar no fa pas gaire: se'm van acostar dues joves que patien de coïssor en orinar, malestar febril, orina tèrbola, espessa, blanquinosa, pudenta... i els vaig donar un preparat en el qual hi havia afegit una bona dosi de canyella per amorosir el gust amargant de la barreja, i va resultar ser molt més eficaç que sense l'additiu en qüestió. Així que ara cal esbrinar en quines condicions es pot usar com a principi actiu, i no tant com component saboritzant.

Ja surt la lluna. Deuen ser per arribar. I sí, ves per on, qui més qui menys ens relaciona amb la lluna plena... i és clar! Com podríem sortir, de nit, si no hi hagués un far al cel? Com ens hi veuríem per córrer camins en la foscor? Si cap dona no pot sortir sola de nit per enlloc... no ens podem servir d'una torxa o una espelma, perquè no ens és permès d'allunyar-nos de la llar si no som acompanyades d'algun home. Així és que les nostres trobades es concentren en els tres o quatre dies que la lluna està més ufanosa, si tenim sort que no hi hagi el cel ennuvolat, i ens hi veiem prou bé. I la resta de dies, ens dediquem a recollir plantes amarades de brisa marina a la vora de la Torre del Serpe, desitjant que la bestiola no se'ns aparegui. Les assequem, preparem unguents... Aaaah... i l'escombra: cada cop que surt el tema de l'escombra, ens fem un tip de riure. És clar que portem una escombra, i de les bones! Les fabriquem amb un bon garrot, ferm i gruixut, que ens protegeix si ens surt alguna fera o algun malparit indesitjable mentre transitem pels camins en la foscor. I si se'ns fa de matinada i temem que algun veí ens descobreixi tornant cap a casa, ens entretenim escombrant l'església com a bones cristianes que som, que tothom ens vegi. I tots contents. Un garrot disfressat d'escombra passa del tot desapercebut en mans d'una dona.

Ara, mentre feinejo, tinc present el pare. A cada moment. Ell, amb to desencantat, sempre em deia: “filla, tens la intel·ligència d’un home”. I jo li responia: “no pare, tinc la intel·ligència d’una dona”, i ell callava, sense arguments per rebatre’m, sabedor que no hi havia res a rebatre, i decebut d’haver tingut una única filla, intel·ligent, però, malauradament, femella.

Sense la dona per criar-me des de ben petita, va decidir no tornar-se a casar i acceptar que el fill mascle no li arribaria mai, i que l’hereva de les seves ensenyances seria jo. Així que vaig iniciar la formació, sempre d’amagatotis, per aprendre a llegir i interpretar les receptes, a etiquetar els medicaments amb la composició i data de fabricació, a actualitzar els receptaris, respondre les comandes, calcular les proporcions de cada fórmula, envasar-les... i mai tractar directament amb els clients ni amb els prescriptors. Mai, perquè una dona no pot ser apotecària... tot i que li vaig demostrar, sens dubte, que aquell impediment arbitrari no tenia cap fonament en la realitat. Ell ho sabia, patia i callava. I desitjava que la mare no hagués mort, per haver tingut més fills, algun mascle que hagués heretat els seus coneixements i que hagués continuat la nissaga familiar d’apotecaris. I jo també callava, en bona part, avergonyida. Reconeixia dintre meu que si la mare no hagués mort, jo no hauria tingut opció a lliçons per saber llegir i escriure, a aprendre de números per fer els càlculs i els processos d’extracció, d’assecatge, de destil·lació... tot el que comportava la fabricació dels medicaments. Que si la mare no hagués mort, jo, en aquests moments, seria casada amb algun drogo... ben pensat, qui sap si potser hauria tingut sort, i n’hauria ensopegat algun que valgués la pena? Bah, no cal donar-hi més voltes.

El cas és que tots dos sabíem que el dia que ell faltés, jo hauria de deixar el negoci. No es podia escampar que m’havia ensenyat l’ofici, i que els darrers anys, ell ja delicat de salut, era jo qui preparava els medicaments i feia tota la feina. Si m’hi hagués quedat, ningú no m’hauria permès de continuar. Així que va vendre l’apotecaria abans de morir, em va fer a mans bona part dels seus diners, i em va aconsellar que marxés ben lluny de casa: “tu ja et saps cuidar tota sola, Idelma, així que fes camí, allunya’t tant com puguis, fins allà on no et coneguim que, amb el que saps, segur que te’n sortiràs. Amb els diners que et dono, podràs portar una vida sense gaire estretors, fent-te passar per la vídua d’un home mitjanament ben situat”. Em va regalar una romana petita, unes quantes espàtules, un morter de pedra, alguns sedassos, un alambí i cistellets de fibra vegetal per a assecar les plantes. D’alguna manera que mai no em va confessar, va aconseguir un document fals acreditatiu d’aquella situació que ell mateix s’havia empescat. I vaig marxar, sense mirar enrere, tal com em va demanar, perquè cap dels dos no ho hauria suportat.

Em va insistir que marxés ben lluny. El vaig obeir: més enllà d’Òtranto ja no s’hi pot anar. I aquí m’hi estic, ja fa vint anys. En arribar, vaig justificar als vilatans el meu trasllat cap al sud explicant-los que a la meua terra patia de debilitat respiratòria i que necessitava viure a la vora del mar amb clima més càlid, i en un entorn més tranquil. Em vaig presentar com a dona bastant més gran del que realment era, per a donar veracitat a la història, i ells es van sentir orgullosos que algú amb certa posició econòmica i instrucció triés aquest llogarret per a refugiar-se i prevenir recaigudes i febleses. De bon principi, era observada amb recel: aquella estrangera que parlava toscà. Però al cap de poc temps em comunicava fluidament en la seva llengua, que no és pas tan diferent de la meua, i em vaig anar guanyant la confiança de les dones, requeriment imprescindible per a ser acceptada en qualsevol situació. I de la confiança van sorgir intimitats. I de les intimitats, la complicitat amb les tres companyes.

Els nostres afers d'investigació requereixen compromís total. No s'hi pot anar a mitges. Totes som coneixedores dels riscos que comporta. Si algú ens delatés, si algú ens denunciés, si algú en tingués lleugera sospita... ai, no ho vull ni pensar! Per això les vaig triar tant a consciència, les companyes, una a una. M'hi vaig dedicar anys, a reunir la colla que som ara. I n'estic ben orgullosa. La lleialtat és total. Ens entenem sense paraules. En situacions de risc, responem de seguida amb mentides, excuses, falsedats i altres argúcies ben convincents, planejades, versemblants. Penso que cap habitant del poble, de moment, no hi té la mosca darrere de l'orella. Ningú... menys una, la Romilda. Aquesta em va ben entabanar. Abans no la tenia clissada del tot, va saber crear entre nosaltres una atmosfera de certa confidencialitat, interès mutu, intimitat. Li vaig deixar entreveure alguns detalls que, ara mateix, podrien comprometre'ns. Però vaig ser a temps de detectar detalls foscos en ella. Em va costar tirar enrere la relació de certa confiança que s'hi havia establert. Però, amb el temps, vaig comprendre que havia fet bé de no proposar-li res de més seriós. Sense tenir certeses absolutes, la intueixo una harpia capaç de denunciar qui sigui per tal de guanyar-se l'admiració del seu home, del capellà, dels altres vilatans... tant és, tot li està bé. Ens podria fer molt de mal, la Romilda. És llesta, rebuscada, falsa, aparentment acollidora i càlida, però amaga una ànima tèrbola, sagaç i profundament envejosa. Intento mantenir-la allunyada de mi. Si em demana ajut en alguna situació, m'hi ofereixo gustosa, sense mai fer-li seguiment de com ha evolucionat ni demanar-li si requereix res més. Mantinc una distància de seguretat cordial amb ella.

El tarannà que mostro als vilatans és també fruit d'una curosa voluntat pròpia. A còpia d'invisibilitzar-me durant tants anys a la farmàcia del pare, quan vaig instal·lar-me a Òtranto, em va resultar senzill continuar amb el paper de dona callada, d'aparença feble, aire absent i necessitat de solitud, amb marcada humilitat i un punt submissa. Mantinc aquesta imatge pública amb voluntat fèrria i, així, he aconseguit que ningú no consideri estrany el meu petit hortet darrere de casa on, a banda de les hortalisses imprescindibles, hi conreo algunes plantes medicinals que, ves per on, si algun vilatà les necessita, en pot fer ús. Ni tampoc no hi ha sospites si de vegades rebo la visita d'algunes dones que volen aprendre a cosir i a brodar ja que, a la meua terra, era una gran talentosa del fil i l'agulla... o això els he fet creure. D'aquesta manera puc tenir accés, algunes tardes, a les companyes, i arrodonir les qüestions que ens portem entre mans.

Han anat passant els anys i, per als locals, he esdevingut una espècie de curandera que els ajuda a guarir-se dels seus mals sense demanar res a canvi, de manera que poden estalviar-se algunes visites a cal metge. Jo, tanmateix, els justifico els meus coneixements en medicina pel fet que el meu marit era un cirurgià reconegut, que en pau descansava, molt ben relacionat. Tant és així que, dels anys que vaig estar escoltant les converses amb altres doctors que ens visitaven, alguna cosa vaig anar aprenent; detalls que em van anar quedant a la memòria i que ara em resulten de gran utilitat. Per fortuna meua, els diners del pare donen com per a què pugui anar tirant, ja que no demano compensació econòmica a canvi de les atencions que els presto. Tot i així, sempre hi ha qui es deixa caure amb un faisà, uns quants ous, una fogassa de pa, alguna *dulça*, un cistell de fruita, una gerra de bon vi o aquelles sardines iridescents que encara cuegen... Els ho agraeixo de tot cor.

La meua ànsia, però, no té a veure amb els bens materials sinó amb la tria de qui ens succeirà en la nostra tasca, en la continuïtat del saber que hem anat acumulant aquests anys. Qui se'n farà el càrrec? Les filles de les meves companyes podrien ser una bona opció, però em temo que les seves mares no desitgen per a les seves criatures les ansietats que pateixen elles, la por a ser descobertes i a posar en perill

la seva vida i la d'aquells amb qui la comparteixen. Intueixo que prefereixen que les filles segueixin els rumbos habituals: seran ignorants, però despreocupades. A tot estirar, els ensenyaran a fer algun cataplasma, algun unguent, algun brou nutritiu, una decocció per al mal de gola o per als ulls purulents, i poca cosa més. La nostra és una tasca massa arriscada, sense reconeixement, invisible, extenuant. Després de les nits que passem plegades assajant experiments, les companyes tornen a casa d'esquitllentes, i reprenen el dia com si res no hagués passat. Esmorzen alguna barreja reconfortant que les manté despertes, i som-hi que no ha estat res: un altre dia seguit d'una nit en vetlla, fent mil provatures, càlculs, conjectures, propostes...

Jo ja m'ho vaig dient a tota hora, que he d'intentar no patir tant per qui pot esdevenir l'hereva digna del coneixement que hem aplegat i que conservem recopilat en el nostre Quadern de Pocións. Ben segur que en algun moment la trobarem, o ens trobarà, o l'univers ens farà coincidir. Així i tot, m'enfosqueix la raó, és una ombra que m'acompanya i que voldria aclarir sense gaire dilació. No sé amb quant de temps comptem abans no haguem format alguna experta jove. El pare va invertir ben bé deu anys a formar-me. Jo n'he invertit pla més en les companyes, que eren dones sense cap formació prèvia. Podré comptar amb l'energia i determinació per continuar l'escola gaire més enllà?

Miro enrere i em sento orgullosa dels assoliments que hem aconseguit, però qui mai no em trauré del cap, per temps que passi, és la Zaira. La culpa m'arrossega. Alguna cosa va fallar. Hem usat la ruda mil vegades en prenyades que han volgut desfer-se d'alguna criatura, però amb ella, vaig fallar. Pensava que dominava l'avortiu; he anat modificant la recepta fins a fer-la totalment segura, recollint les dades de cada dona que havia ingerit la planta, els efectes que causa el tractament tenint en consideració les peculiaritats de cadascuna; que si són grosses, o primes, o joves, o ja han tingut molts fills, o és el primer, o estan avançades... Pensava que tenia el protocol ajustat per a cada ocasió. Malgrat tot, amb la Zaira vaig fallar, i no he entès mai per què. He repassat el Quadern i les peculiaritats de la noia mil vegades, sense trobar-hi cap error de càlcul en la dosi ni en el procediment. Però ella va perdre la vida. I el més trist és que no ha servit de res, perquè no he arribat a entendre què va passar. No m'ho perdonaré mai. Sortosament, ningú no sabia que estava prenyada, ningú no va sospitar que havia avortat, ningú... menys el pare de la criatura, que va fugir més a córrer per si algú lligava caps, no sense abans llançar-me una maledicció: "tu has matat mare i fill, m'has mort a mi en vida, però no morirà a les teves mans cap més criatura innocent sense perdre-hi tu la teva vida". Des d'aleshores, no he tornat a practicar cap avortament. Des d'aleshores, hi ha hagut unes quantes dones a la contrada que no han superat avortaments perillosos, sense els meus controls i consells. I les ploro, i me'n sento, però si no estic segura del que faig, no puc exercir.

I ja posats... hi hauria menys inconvenients si els marits les deixessin tranquil·les, les dones; no pas prenyar-les un rere l'altre!

Ah, ja se senten les campanades. Deuen ser a punt d'arribar... A l'hivern, a les vuit. A l'estiu, a les deu. Sempre de nit. Sempre clandestines.

Context i consideracions

Va ser durant el barroc italià que es va descobrir la macabra empresa d'un llinatge de dones dedicades a produir l'*Acqua Tofana*, un líquid transparent, inodor i insípid que, vehiculat en forma de gotes en algun aliment o beguda, produïa la mort de les persones que l'ingerien passat no gaire temps, donant lloc a l'aparença d'una mort natural. Aquella saga de dones va experimentar i perfeccionar la recepta del verí en el transcurs de tres generacions, fins a aconseguir la proporció dels ingredients més eficaç. Està documentat que el verí va produir la mort de més de sis-cents marits maltractadors, i va ser utilitzat durant anys sense sospita de ningú. Finalment, les creadores del fatal beuratge van ser descobertes, i van morir forçades al Campo di Fiori de Roma, orgulloses d'haver alliberat tantes esposes dels maltractaments, violacions i demés barbaritats que patien en la intimitat de les seves pròpies llars. És terrible que l'única via per a mitigar la situació d'aquelles infelices fora l'enverinament dels seus marits, empeses pel convenciment que el seu testimoni mai no s'hauria tingut en compte, les seves denúncies no les hauria escoltat ningú, haurien estat desacreditades i apartades de la societat i de l'Església per malèvoles, egoistes i indignes, per no complir amb els designis del seu sexe, del que s'esperava d'elles.

Aquests fets històrics em van inspirar a escriure sobre les dones que, per bé o per mal, han fet tanta recerca científica al llarg dels segles, sovint en la clandestinitat, i a situar el relat a la Puglia, al sud de l'actual Itàlia, que en època medieval pertanyia al Regne de Nàpols, dins del Regne d'Aragó. Concretament he escollit el poble d'Òtranto el darrer municipi del taló de la bota geogràfica italiana. Per què he triat aquest *borgo medievale*? Potser perquè està voltat per dos mars, l'Adriàtic i el Jònic, davant de l'actual costa grega i albanesa, proper a Turquia, Tunísia, Líban... En aquell temps, tots aquests països formaven part de l'Imperi Otomà. És per això que Òtranto és ubicat en un entorn mediterrani ple de cultures diverses que interactuaven constantment, de forma bèl·lica o pacífica. Es podria considerar que és al rovell de l'ou del Mediterrani. I ha rebut per tot arreu, ja siguin influències culturals, coneixements i comerç, així com invasions de qualsevol mena. És un dels indrets on, m'aventuro a imaginar, s'hi comerciava amb plantes, principis actius, receptes, creences, ingredients culinaris, espècies... ben diversos. M'ha semblat un bon lloc per a ubicar les quatre *streghe* en plena febre científica.

La justificació de la lluna plena, els ratolins i l'escombra, elements típicament relacionats amb les bruixes, és una invenció meua. Tanmateix, no m'estranyaria que en alguna ocasió s'evidenciés com a explicació veraç, contrastada per historiadors i científics. Si més no, alguna versió similar a la que proposo ja que, sovint, aquestes creences malicioses provenen de tradicions, usos i costums ben senzills, el fonament de les quals va degenerant al llarg del temps.

Per últim, agraeixo a la Magda Alemany l'interès que sempre em dedica, la revisió curiosa del text i els seus comentaris al respecte.

Genoveva Montserrat

Març 2026